Kambo

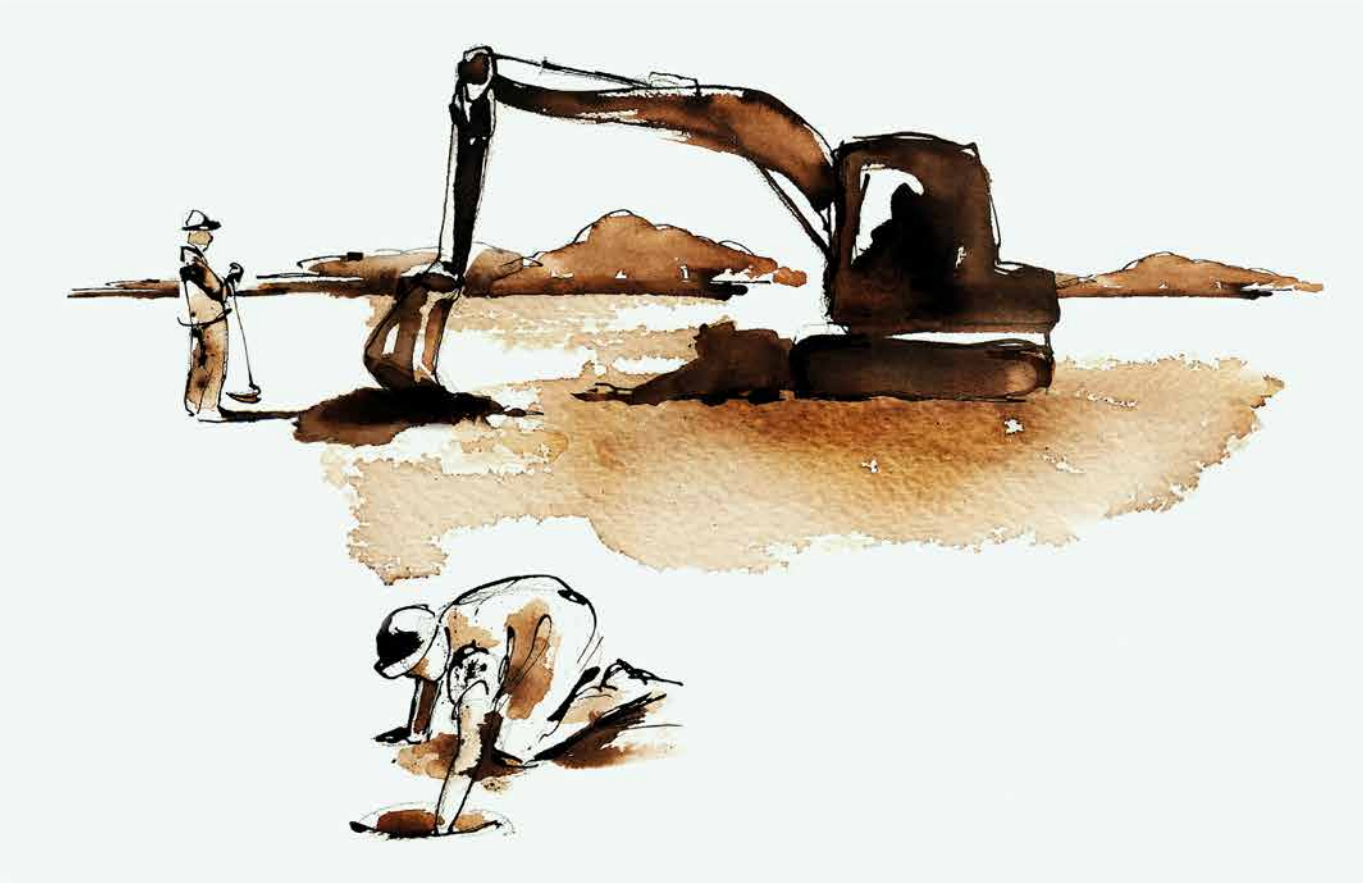

Arkeologisk utredning inför detaljplan, inom fastigheterna Kambo 1:12, 1:26 och delar av 1:5, Färgaryd socken, Hylte kommun, Hallands län

Picea kulturarv Rapport 2022:2

Daniel Gunnarsson och Mats Pettersson

Kambo

Arkeologisk utredning inför detaljplan, inom fastigheterna Kambo 1:12, 1:26 och delar av 1:5, Färgaryd socken, Hylte kommun, Hallands län

Daniel Gunnarsson och Mats Pettersson

PICEA Kulturarv

Administrativa uppgifter

Fastighet: Kambo 1:12, 1:26 och 1:5, Färgaryd socken, Hylte kommun, Hallands län
Länsstyrelsebeslut dnr: 431-5295-2021
Uppdragsgivare: Hylte kommun
Fältarbetstid: 2022-02-14 till 2022-02-15
Projektnummer: 2115
Projektansvarig: Mats Pettersson
Fältansvarig: Mats Pettersson
Övrig personal: Daniel Gunnarsson
För personalens meriter hänvisas till Picea kulturarvs hemsida
Utredningsområdets storlek: 65 000 m²
Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6317600 m, Öst 391600 m
Dokumentationsmaterial: Mätdata i shapeformat, foton i JPG-format, foto- och schaktlista i xlsx-format
Digitalt dokumentationsmaterial förvaltas av Picea kulturarv
Fynd: -

Titel

Arkeologisk utredning inför detaljplan, inom fastigheterna
Kambo 1:12, 1:26 och delar av 1:5 Färgaryd socken,
Hylte kommun, Hallands län
Picea kulturarv Rapport 2022:2
© Picea kulturarv 2022

Författare: Daniel Gunnarsson och Mats Pettersson
Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen
Omslagsbild framsida: Nina Balknäs
Orienteringskarta: Framställd av Picea kulturarv med data
från Lantmäteriet och Riksantikvarieämbetet
Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av beställaren
Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Picea kulturarv
Redigering och layout: Nina Balknäs
Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, Hamburgsund

Picea kulturarv ek för
Folkvisegatan 12, BV
422 41 Hisings Backa
www.piceakulturarv.se
kontakt@piceakulturarv.se

Innehåll

Sammanfattning **5**
Inledning 7
Bakgrund och syfte 7
Utredningsområdet 7
Tidigare undersökningar 8
Metod 8
Resultat 8
Arkiv- och kartstudier 8
Inventering 10
Sökschaktning 12
Fynd 12
Anläggningar 12
Tolkning 12
Antikvarisk bedömning 12
Förslag på ytterligare åtgärder 12
Referenser 13
Bilaga 14
Bilaga 1. Schakttabell 14

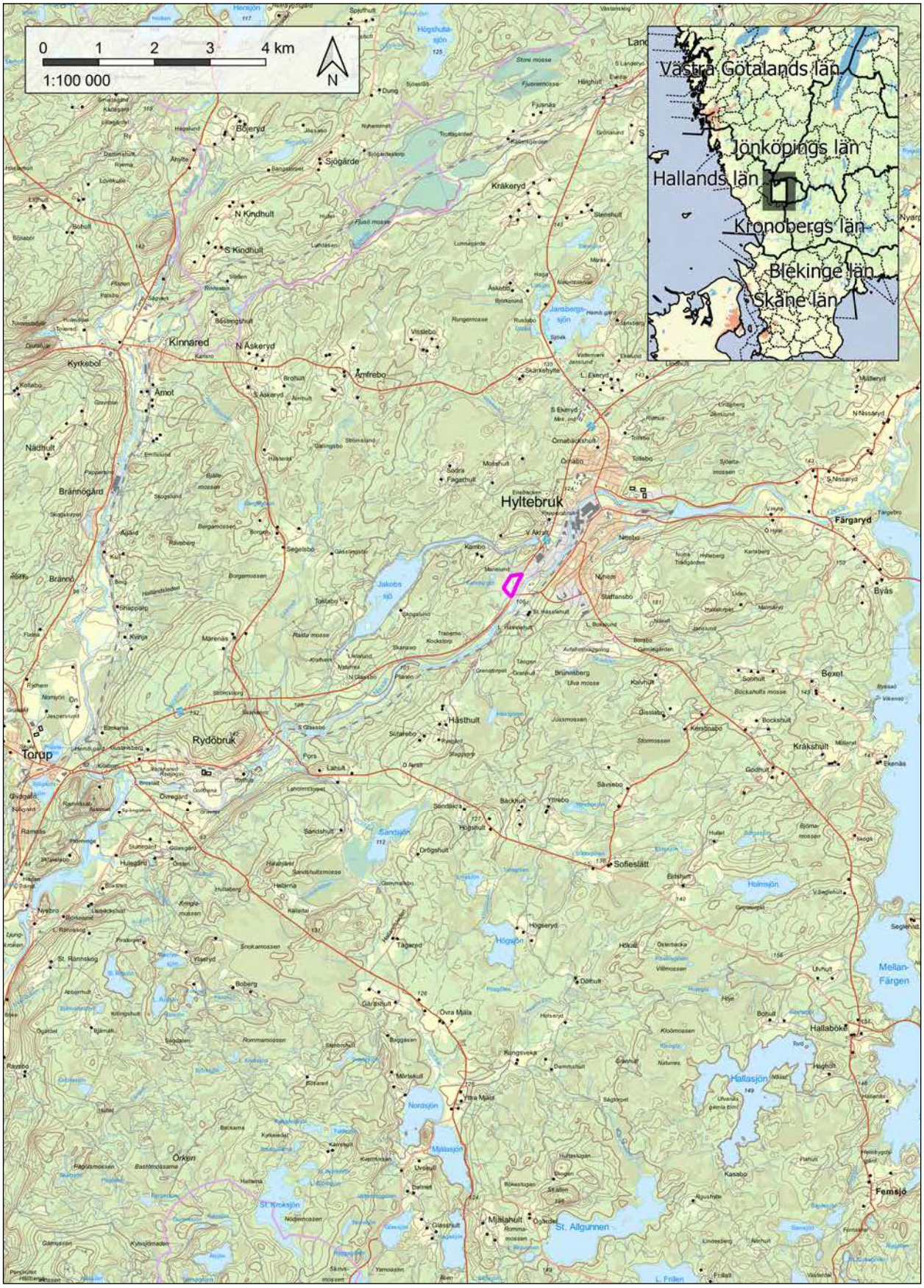

Figur 1. Översiktskarta. Utredningsområdet är beläget Hyltebruk och är markerat med lila. Baskarta GSD-Terrängkartan © Lantmäteriet.

Sammanfattning

På uppdrag av Hylte kommun genomförde Picea kulturarv en arkeologisk utredning inom fastigheterna Kambo 1:12, 1:26 och delar av 1:5, Färgaryd socken, Hylte kommun. Utredningen syftade till att ta fram underlag avseende fornlämningar inför prövning av kommande detaljplan.

Utredningen omfattade ett cirka 6,5 hektar stort område. Utredningsområdet ligger i ån Nissans dalgång och strax utanför Hyltebruks tätort. Området är idag består av skog samt delvis igenväxande åkermark.

Första dagen inventerades utredningsområdet avseende ovan mark synliga lämningar. Under inventeringen pekades även intressanta/möjliga ytor ut för maskinschaktning. Följande dag grävdes sökschakt med grävmaskin för att söka efter under mark dolda lämningar. Sammanlagt grävdes 22 schakt. Inga nya lämningar mättes in.

Under inventeringen påträffades på flera håll äldre åkermark, idag med planterad skog. Åkermarkerna togs sannolikt upp under sent 1800-tal och brukades fram till mitten av 1900-talet. I den sydöstra delen av utredningsområdet har det funnits två gårdar, sannolikt tillkomna under tidigt 1900-tal, varav idag endast en lada finns kvar.

Sammantaget karaktäriseras området framför allt av 1900-talets jordbruk. En del av fastighetsgränsen mellan Kambo 1:12 och 1:5 markeras av en stengärdesgård. Även ett par odlingsrösen av yngre karaktär påträffades i anslutning till den utdikade marken i områdets norra del. Dessa sentida inslag i kulturmiljön registrerades inte som lämningar.

Inga andra fynd eller anläggningar som skulle visa på förekomst av fornlämning påträffades inom utredningsområdet. Picea kulturarv anser att inga ytterligare antikvariska åtgärder krävs. Stengärdesgården mellan Kambo 1:12 och 1:5 bör dock visas hänsyn i det fortsatta arbetet. Stengärdesgården kan anses utgöra gränsmärke i aktuell gräns, d.v.s. skyddas enligt 14 kap. 8 § brottsbalken. Ansökan om säkerställande av gränsmärken lämnas till Lantmäteriet.

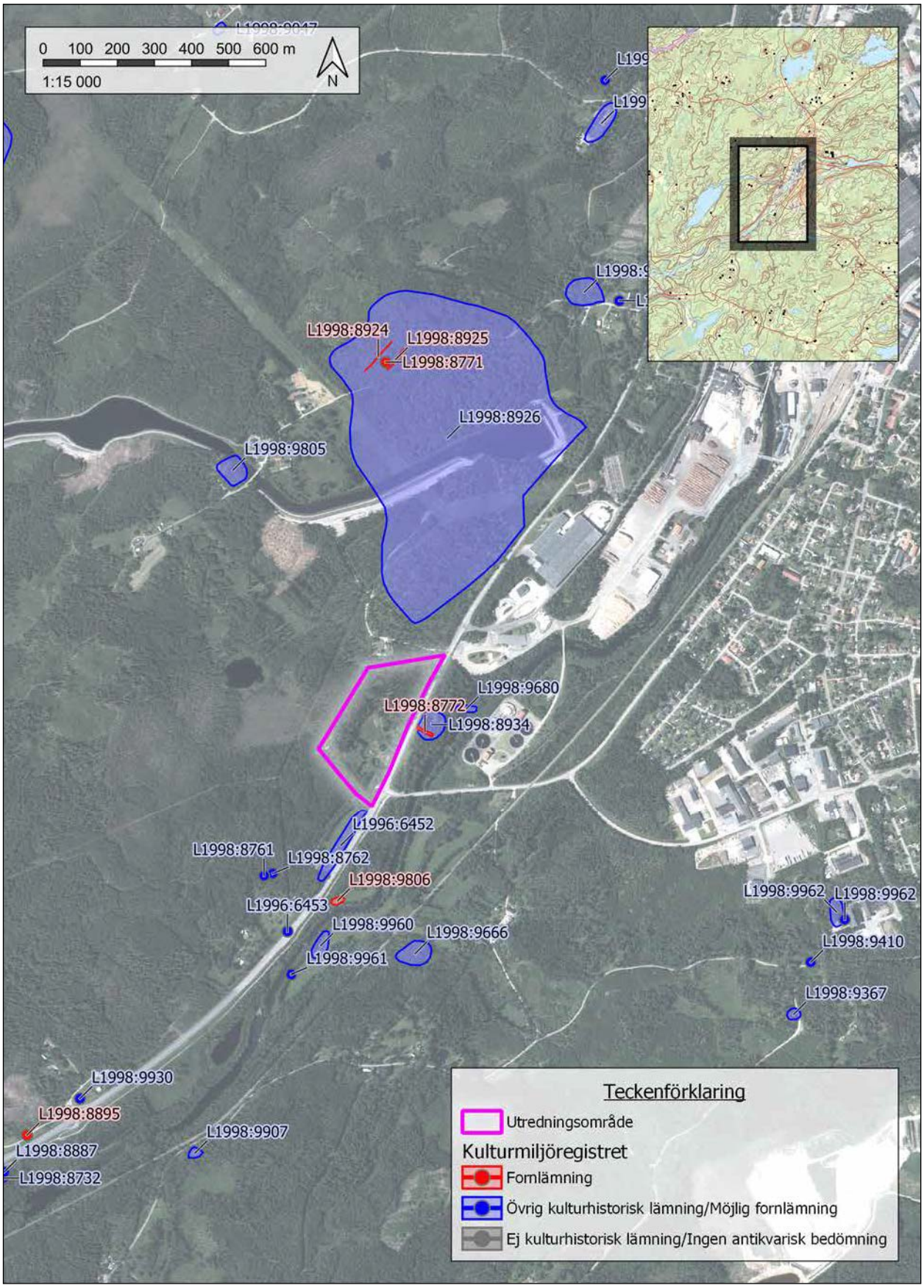

Figur 2. Ortofoto över omgivningen. Utredningsområdet ansluter till riksväg 26, Nissastigen, som följer Nissans dalgång.

Inledning

Bakgrund och syfte

På uppdrag av Hylte kommun genomförde Picea kulturarv en arkeologisk utredning inom fastigheterna Kambo 1:12, 1:26 och delar av 1:5, Färgaryd socken, Hylte kommun, figur 1. Hylte kommun planerar att detaljplanelägga området för verksamheter/handel och möjligtvis industri.

I samband med samrådet för detaljplanen ställde länsstyrelsen Halland krav på genomförandet av en arkeologisk utredning. Beslutet fattades den 5:e oktober 2021, enligt 2 kap 11§ Kulturmiljölagen, och Picea kulturarv tilldelades utförandet av den arkeologiska utredningen.

Syftet med den arkeologiska utredningen är att utreda förekomsten av fornlämningar inom planområdet och ge länsstyrelsen beslutsunderlag inför fortsatta åtgärder. Påträffade fornlämningar ska översiktligt avgränsas, beskrivas och bedömas avseende fornlämningsstatus samt rapporteras till Kulturmiljöregistret, enligt Riksantikvarieämbetets anvisningar. Resultatet ska även kunna användas som planeringsunderlag för Hylte kommun.

Utredningsområdet

Utredningen omfattar ett cirka 6,5 hektar stort område och ligger kring 115 meter över havet, figur 2. Utredningsområdet ligger strax utanför Hyltebruks tätort i ån Nissans dalgång och i direkt anslutning till riksväg 26, Nissastigen. Platsen består idag till större del av skogsmark, men inom området finns även mindre öppna eller igenväxande åkerytor. Inom utredningsområdet avser Hylte kommun att ta fram en detaljplan för handel- och industriverksamhet med anslutning till vägen.

Landskap, topografi och fornlämningar

Undersökningsområdet ligger i den inre delen av Halland, i landskapet Småland. Det omkringliggande landskapet är ett typiskt skogsområde som bryts av uppodlade små ytor i Nissans dalgång. Nissans dalgång är rik på fornlämningar och de omgivande skogsområdena har stor förekomst av äldre fossil åkermark och utmarkens lämningar. Äldre boplatser och gravfält följer ån samt ligger invid de äldre bygderna och större vattendrag och sjöar. Färgaryd socken har sitt äldre centrum med Färgaryds kyrka cirka 5 km öster om utredningsområdet.

Hyltebruk är ett ungt samhälle, där bruket etablerades 1907. Framväxten av industriorten kan kopplas till Nissans betydelse som timmerflottningsled. På platsen vid Nissan har dock tidigare funnits vattendrivna kvarnar, kanske så långt tillbaka som medeltiden. Sedan 1950-talet har Hylte gett namn åt kommunen. Namnet Hylte är belagt tillbaka till 1300-talet ('Hylta'). Under sent 1900-tal har Nissan letts om till en kraftverksdamm, Jakobs sjö, med en dykargång. Här har arbeten skett så sent som 2020. Landskapet har därför förändrats kraftigt.

I närheten av det aktuella utredningsområdet finns flera lämningar registrerade i kulturmiljöregistret (Riksantikvarieämbetet 2022a): Norr om utredningsområdet finns en större yta med fossil åkermark, L1998:8926, med cirka 2 000 odlingsrösen. Söder om utredningsområdet finns ytterligare fossil åkermark, L1996:6452. Intill utredningsområdets östra sida, på andra sidan vägen, finns resterna efter en skans, L1998:8934 och L1998:8772. Skansen är sannolikt uppförd under 1600-talet. Av dessa lämningar är endast en registrerad som fornlämning, L1998:8772. Vid Nissan finns även en kvarnlämning, L1998:9680.

Tidigare undersökningar

Inga tidigare undersökningar har genomförts inom utredningsområdet eller i närområdet.

Metod

Inför arbetet utfördes en översiktligt kart- och arkivstudie. Lantmäteriets kartdatabas, Historiska kartor, genomsöktes (Lantmäteriet 2022). Vidare gjordes en kortfattad analys av fornlämningsbild bland annat med hjälp av jordartskartan, (SGU Jordarter) för att söka efter indikationer på okända fornlämningar i området.

Hela utredningsområdet inventerades efter ovan mark synliga fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Påträffade lämningar fotograferades, mättes in med RTK-GPS och beskrevs enligt Riksantikvarieämbetets praxis (2022b). Vid inventeringen användes jordsond för att undersöka innehållet i och stödja bedömningen av påträffade lämningar. Under inventeringen pekades även lämpliga platser ut för att söka efter fornlämningar dolda under mark, såsom gravar och boplatser.

Med utgångspunkt i inventeringen genomfördes ett andra steg i utredningen genom att gräva sökschakt. Med grävmaskin togs schakt upp för att söka efter fynd och anläggningar under markytan. Lagren grävdes succesivt igenom och rensades delvis för hand i syfte att identifiera fynd och anläggningar. Schakt och anläggningar mättes in med RTK-GPS, fotograferades och beskrevs.

Resultat

Fältarbetet startade med en inventering den 14:e februari 2022 vilken följdes upp med sökschaktning under följande dag. Inga lämningar påträffades under fältarbetet. Däremot noterades en stengärdesgård och två röjningsrösen av yngre typ. Inmätta schakt redovisas i bilaga 1. En översikt av resultatet visas i figur 3.

Arkiv- och kartstudier

Inför fältarbetet genomfördes kart- och arkivstudier för att få en överblick över områdets kulturhistoriska karaktär. De kartakter som ansågs relevanta för utredningen var laga skiftet över Kambo (akt 13-FÄR-55 upprättad 1863, Lantmäteriet) samt historiska ortofoton över utredningsområdet (flygår 1963 och 1973).

Utifrån detta material kan man sluta sig till att marken vid tiden för laga skifte 1863 till största delen brukades som betesmark, ”backar”, och att en mindre del utgjorts av äng. Förutom detta redovisas mossmarker samt kärr. Centralt i utredningsområdet visas hägnaden nr. 128 i kartbilden, vilken i akten benämns ”ängafållen”, figur 4. Detta är troligen en ”mindre inhägnad för kreatur i vilken dessa instängdes för natten för att genom sin spillning göda den mark på vilken fållan stod” (SAOB). Under 1900-talet har en stor del av utredningsområdet brukats som åker. Åkermarkerna i området togs sannolikt upp under sent 1800-tal tillsammans med de mindre ytor som fortfarande är öppna. Flera har brukats fram till mitten av 1900-talet. På ortofotot från 1963 framgår det att skog har planterats i den östra delen av utredningsområdet, figur 5. Av historiska ortofoton framgår även att det under 1900-talet har funnits två mindre gårdar mitt i utredningsområdet.

Inför fältarbetet studerades även SGU:s jordartskarta (SGU Jordarter). Kartan visar att området till stor del består av isälvssediment, med mindre inslag av kärr- och mosstorv.

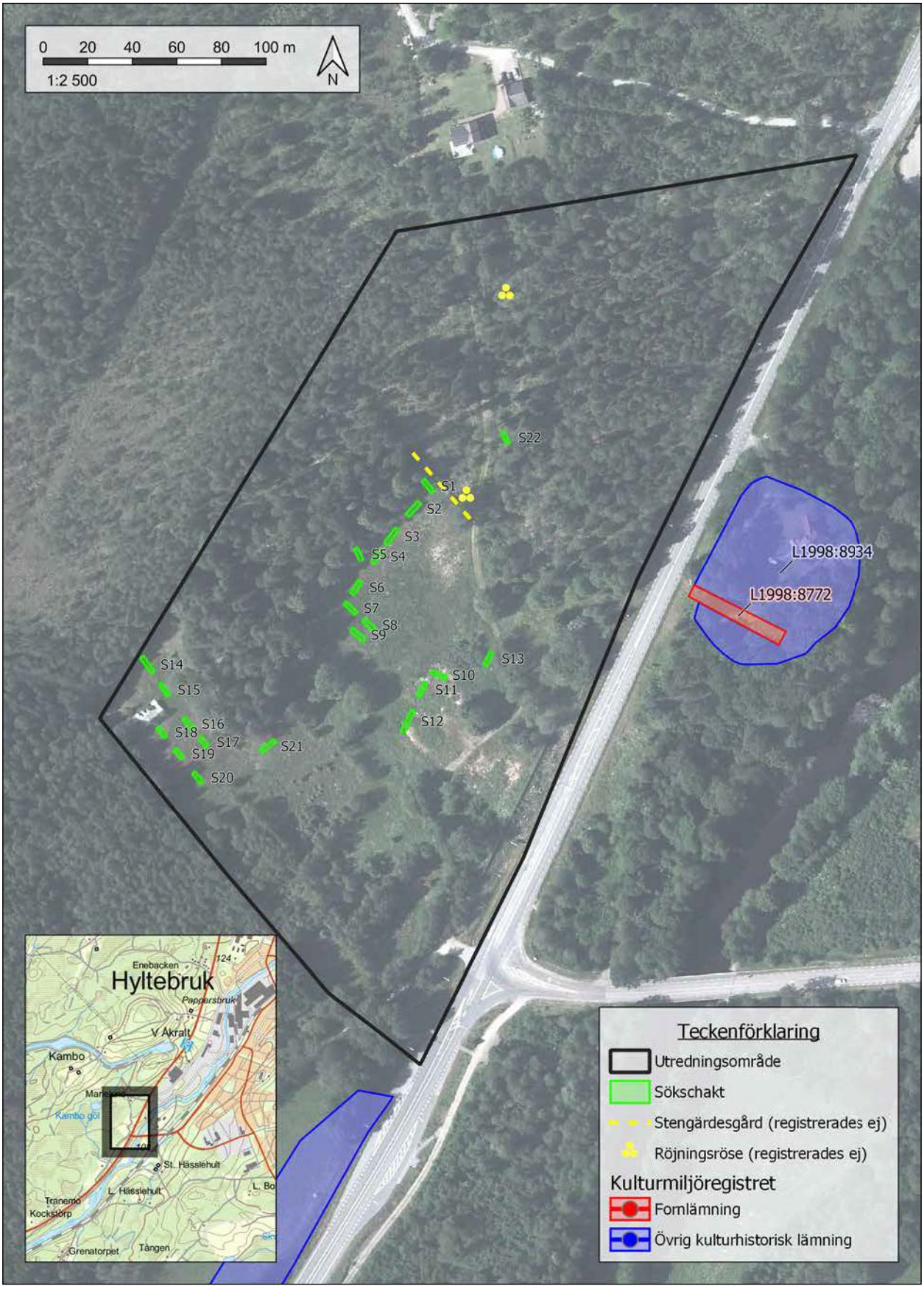

Figur 3. Översikt av det totala resultatet av fältarbetet. Sammanlagt grävdes 22 schakt. Inga lämningar registrerades i samband med utredningen.

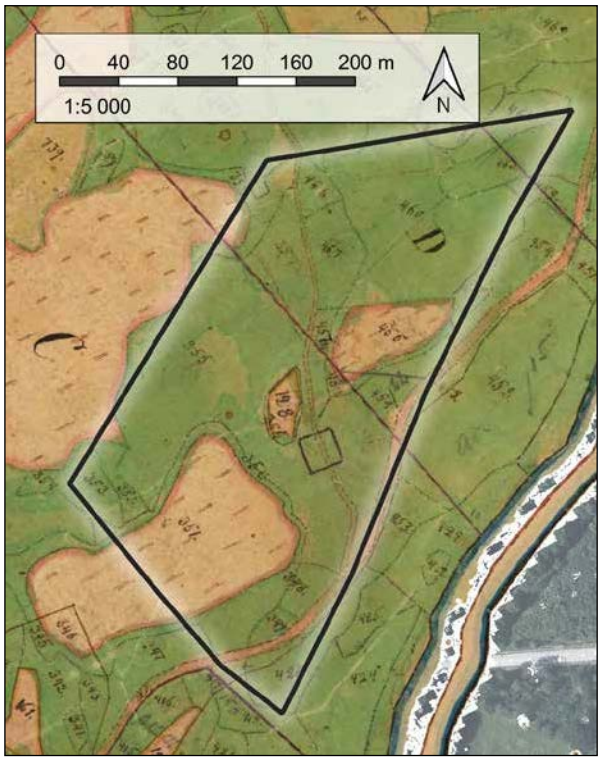

Figur 4. Historisk karta, laga skifte från 1863. Kartan visar att markslagen till största delen var backar till bete, något lite ängsmark samt mossar och kärr. Mitt i utredningsområdet syns nr. 128, "ängafållen".

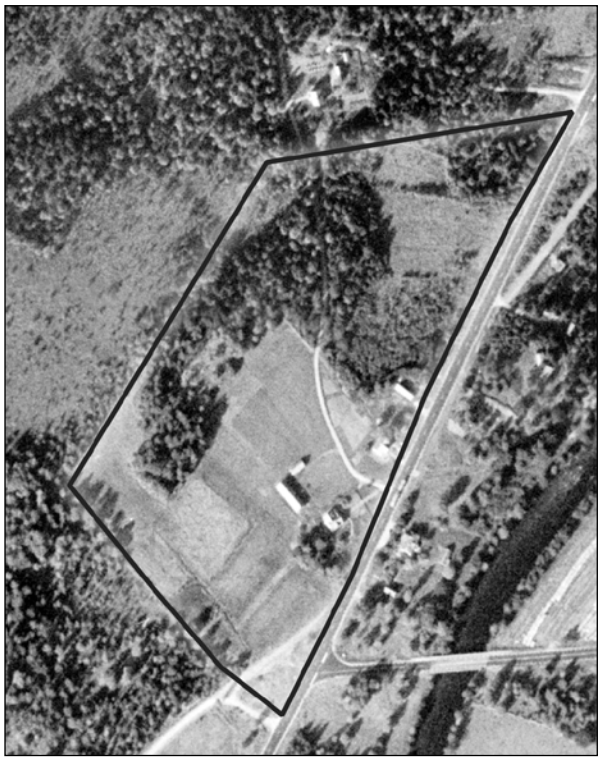

Figur 5. Historiskt ortofoto, flygår 1963. Ortofotot visar att en stor del av området varit uppodlad, men att åkrarna i den norra delen planterats med skog. Mitt i området syns två mindre gårdar, varav endast ett uthus finns kvar idag.

Isälvssedimenten har avsatts längs Nissans dalgång, och inom utredningsområdet har även en mindre ås bildats i dalgångens riktning.

Inventering

Under inventeringen påträffades på flera håll äldre åkermark, idag igenväxande eller planterade med skog. Framför allt fanns denna åkermark i utredningsområdets södra och nordöstra delar. På bägge platser har stora diken grävts för att dränera torviga, våta marker. Åkermarkerna togs sannolikt upp under sent 1800-tal och brukades fram till mitten av 1900-talet.

I den sydöstra delen av utredningsområdet har det funnits två gårdar, sannolikt tillkomna under tidigt 1900-tal. Idag är bebyggelsen som syns på ortofotot från 1963 helt riven, förutom ett uthus, figur 6. På platsen finns även en modernare vattenbrunn och avloppsanläggning med tvåkammarbrunn. I övrigt finns i området åtta stycken mindre skjul och byggnader som uppförts under 1900-taltets andra hälft, de flesta inom fastigheten Kambo 1:12.

En del av fastighetsgränsen mellan Kambo 1:12 och 1:5 markeras av en stengärdesgård, cirka 1 meter hög, 1 meter bred och 30 meter lång, figur 6. Eftersom stengärdesgården markerar en aktiv fastighetsgräns registrerades den inte som lämning. Till sist kan nämnas att ett par odlingsrösen av yngre karaktär påträffades i anslutning till åkermarken i områdets norra del, men på grund av deras sentida kontext registrerades inte heller dessa som lämningar. Bägge röjningsrösen var runda, cirka 3 meter i diameter och 0,3 meter höga, med i allmänhet 0,1–0,2 meter stora stenar.

Figur 6. Platsen för ett av boningshusen som funnits i området under 1900-talet, idag helt rivet. T.v. syns övervuxen häck och fruktträdgård, i bakgrunden plank mot Nissastigen (riksväg 26). Fotot taget mot öster.

Figur 7. Stengärdesgård som markerar del av fastighetsgränsen mellan Kambo 1:12 och 1:5. Fotot taget mot söder.

Sökschaktning

Mark- och växtlighetsförhållandena gjorde att delar av utredningsområdet var otillgängliga för maskinschaktning. Trots detta kunde sökschakten fördelads relativt jämt för att täcka in de lämpliga lägen i terrängen som pekats ut under inventeringen, vilka idag till stor del bestod av öppen åkermark. Några schakt grävdes även i skogsmarken, där det var möjligt att manövrera och gräva med grävmaskin. Totalt grävdes 22 schakt, figur 3 och bilaga 1.

Schakten grävdes i regel 5–7 meter långa och 1,4 meter breda. Marken i området bestod framför allt av sandiga isälvssediment. I åkermarken hade större stenar rensats bort från matjorden, vilken i allmänhet var cirka 20 cm djup. I de delar av skogsmarken där schakt kunde tas upp var marken betydligt stenigare och täcktes av ett cirka 10 cm tjockt mårlager. Inga anläggningar påträffades under schaktningen.

Fynd

Inga fynd påträffades under utredningen.

Anläggningar

Inga anläggningar påträffades under utredningen.

Tolkning

Sammantaget karaktäriseras området framför allt av de senaste 150 årens jordbruk. Stora delar av området har börjat brukas som åkermark efter laga skifte, sannolikt kring sekelskiftet 1800–1900. För att kunna bruka marken till åker genomfördes omfattande dikningsarbeten i stora delar av området. Förmodligen var projektet inte särskilt lyckat då stora delar av åkermarken planterades med skog i mitten på 1900-talet. Trots detta har två gårdar under en period funnits i utredningsområdet.

Med andra ord har endast spår efter ett relativt kortvarigt och modernt jordbruk påträffats inom utredningsområdet. Stengärdesgården och röjningsrösena, tillsammans med de kvarvarande åkrarna, står idag som vittnen till denna period av intensiv uppodling.

Antikvarisk bedömning

Inga fynd eller anläggningar som visar på en sedan tidigare okänd fornlämning påträffats inom utredningsområdet. På grund av sin sentida kontext har stengärdesgården och röjningsrösena inte registrerats som kulturhistoriska lämningar, men dessa utgör ändå ett visst kulturhistoriskt värde som visar på områdets yngre historiska bruk.

Förslag på ytterligare åtgärder

Picea kulturarv anser att inga ytterligare antikvariska åtgärder krävs. Stengärdesgården mellan Kambo 1:12 och 1:5 och röjningsrösena bör dock visas hänsyn i det fortsatta arbetet. Dessa element kan med fördel inlemmas i kommande bebyggelse. Stengärdesgården kan anses utgöra gränsmärke i aktuell gräns, d.v.s. skyddas enligt 14 kap. 8 § brottsbalken. Ansökan om säkerställande av gränsmärken lämnas till Lantmäteriet.

Referenser

Lantmäteriet. 2022. Historiska kartor. https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor

Riksantikvarieämbetet. 2022a. Kulturmiljöregistret, Fornsök. https://app.raa.se/open/fornsok/

Riksantikvarieämbetet. 2021b. Lista med lämningstyper och antikvarisk praxis. Tillgänglig: https://www.raa.se/app/uploads/2021/02/Lämningstypslistan-5.0.pdf

SAOB. Fålla. I Svenska Akademiens Ordbok. Hämtad 2022-02-28 från: https://www.saob.se/artikel/?unik=F_1761-0254.4114&pz=5

Kartor

Kambo, Färgaryds socken, Västbo härad, Jönköpings län, laga skifte 13-FÄR-55 upprättad 1863, Lantmäteriet

SGU Jordarter (Sveriges geologiska undersökning) 1:25 000–1:100 000. Tillgänglig: https://www.sgu.se/produkter/kartor/kartvisaren/jordkartvisare/jordarter-125-000-1100-000/

Bilaga

Bilaga 1. Schakttabell

Nr	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Fynd	Anläggning	Lager	Beskrivning
1	5	1,4	0,3	Nej	Nej	0-0,15 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	Tunnare matjord i NV delen, utanför åkerkanten
2	8	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
3	9	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
4	7,5	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
5	6,5	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	N delen ej stenröjt och ingen matjord
6	7	1,4	0,3	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	Plogspår i schaktets och åkerns riktning
7	7	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
8	7	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
9	8	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,25 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
10	7	1,4	0,3	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
11	7	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
12	11	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
13	6	1,4	0,3	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	Stenröjd åkeryta
14	8	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
15	6	1,4	0,35	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
16	6	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,15 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	Annorlunda markkemi (färg) pga svacka eller läge vid åsen
17	4,5	1,4	0,35	Nej	Nej	0-0,15 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
18	5	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
19	5	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,15 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	Sandigare jord
20	6	1,4	0,4	Nej	Nej	0-0,2 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
21	6	1,4	0,3	Nej	Nej	0-0,15 m matjord, därunder sand (isälvssediment).	
22	5	1,4	0,2	Nej	Nej	0-0,1 m förna och mår, där-under sand (isälvssediment).	Tunnare matjord i NV delen, utanför åkerkanten

PICEA
Kulturarv